

Farkas Gábor

„Szómban súly legyen”*

Nemzeti és vallási identitástudat
Reményik Sándor költészetében

Az 1890. augusztus 30-án evangélikus család gyermekeként, Kolozsváron született Reményik Sándor méltatlanul mellőzött költőink egyike. Pedig még életében nem kisebb irodalmárok méltatták, mint Babits Mihály, aki így jellemezte a szerző identitástudatát: „A magányos költőhöz közelebb van talán a haza, mint máshoz: minden emberi dolgok közül ez van legközelebb. (...) A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek. Ember, erdélyi ember és magyar.” (Babits M., *Az erdélyi költő*, in: *Nyugat*, 1940/8); de Németh László is a nemzetéért tenni akaró költőként jellemezte Reményik Sándort: „Ha a társadalom alatt megnyílik a föld, a szakadékból költő ugrik elő.” (Németh L., *Reményik Sándor*, in: *Protestáns Szemle*, 1927/7.). Sajnos a második világháború után hatalomra kerülő kommunista párt bünként róttta fel a több versében Trianon igazságtalanságára reflektáló költő hazaszeretetét, vallásosságát. Ennek következménye az lett, hogy hivatalosan kanonizált XX. századi irodalmunkból „száműzték”: költészetéről írni, elemezni azt, vagy rendezvényeken szavalni nem volt szabad. Ez a kommunista államhatalom ideológiáját ismerve ugyan érthető, de az már kevésbé, hogy még a 2000-ben megjelent *Új magyar irodalmi lexikon* is azt írja: „neve az irredentizmussal forrt egybe” – legalább most tegyük hozzá, hogy 1949 után. Reményik Sándor életművéről a hallgatást először Czine Mihály és Imre László irodalomtörténészek tanulmányai, majd az 1981-ben megjelent *Jelt ad az Isten* című verseskönyv törte meg, jelezve a költői életmű iránt tapasztalt folyamatos érdeklődést. Ezt követte 1983-ban válogatott verseinek *Az építész fia* című kötete, majd az 1990-ben közreadott *Erdélyi március – Álmodsz-e róla* című válogatás és több kisebb, főként vallásos verseit bemutató kötet. 2005-ben jelent meg összegyűjtött verseinek két terjedelmes kötete, és 2007-ben *Lehet, mert kell* címmel a költő pályáját bemutató dokumentumkötet. Ugyancsak Reményik Sándor munkásságának bemutatását és népszerűsítését szolgálják azok a tudományos konferenciák, amelyek minden évben, változó helyszíneken (Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Debrecenben, Szegeden) teszik teljesebbé a költő kultuszát, de az igazi „rehabilitáció” még nem történt meg.

Reményik költészetében a nemzeti és a vallási identitástudat elválaszthatatlan egységet képez: ez nem csupán erdélyiséget vagy az evangélikus felekezethez tartozást jelentette számára (hiszen Kolozsváron református iskolába járt, de jól ismerte a katolikus és unitárius egyházi tradíciót és teológiát is), hanem

* Elhangzott a 40. Tokaji Írótabor tanácskozásán

egy olyan, a kereszténységre és magyarságtudatra épülő identitást, amely egyaránt ragaszkodik anyanyelvéhez, szülőföldjéhez, vallásához. Trianont nemcsak a nemzet tragédiájaként fogta fel, hanem az emberiség szégyeneként, hiszen komolyan hitt a közép-európai népek békés együttélésében, de ezt az eszmét az 1920-as diktátum végképp lerombolta. Idegengyűlöletnek, irredentizmusnak, sőt eltúlzott magyarságtudatnak soha nem adott hangot verseiben, írásaiban. Az a 74 vers, melyet Végvári álnéven írt 1918 és 1921 között, a magyarságot buzdította kitartásra, a szülőföldön való maradásra. Sajnos a bennük felsejlő elkeseredettségre fogták rá később a rosszindulatú nacionalizmust és az irredentizmust. Ha az erdélyi magyarság akkori léthelyzetét, a többségi román vezetés elnyomásra és megalázásra, valamint erőszakos asszimilációra épülő politikáját tekintjük, nem csodálkozhatunk a Végvári-versek írójának hangnemén:

„Ha vihar volnék... de nem vagyok vihar,
Csak könnyem csordul
A néma csendben és fogam csikordul.”

De 1921-re végleg elcsitul ez a visszafojtott düh Reményik lelkében, és „vad tusák közül / Immáron Istenéhez menekül”. Így fogalmazza meg maga a költő *Mért hallgatott el Végvári?* című költeményében a vallásos hitbe, az Evangéliumok szavaiba helyezett reményt kifejezve a dühöt háttérbe szorító megtartó irgalom erejét.

Életében összesen tizenkét kötete jelent meg, kétszer is Baumgarten-díjjal tüntették ki, 1941-ben pedig posztumusz MTA életműdíjat kapott. Jól mutatja ez, hogy mellőzöttsége – habár a Nyugatban például egyszer sem jelent meg műve – halála után, a kommunista hatalomátvétellel kezdődött. Nem véletlen ez. Bár Reményik Sándor a magyar irodalomtörténetben a két világháború közti nemzedékhez, a Trianon utáni első erdélyi költőgenerációhoz tartozott, pályatársaitól több tény is megkülönbözteti. Az első, hogy művészetére nem hatott sem az egzisztencializmus, sem az avantgárd. A hagyományokhoz ragaszkodott, de ettől még nem volt kevésbé modern, mint kortársai. A másik, hogy költészetének olyan erős „gerince” volt, hogy kellő távolságtartással reagáljon a történelmi-társadalmi változásokra. Véleményem szerint mindkét tény a költő hitből fakadó szemléletére vezethető vissza. Az izmusokat, a hagyományos társadalmi szerkezet felbomlását, valamint a negatív irányú történelmi változásokat mind életidegennek tartotta. Ahogy *Forradalom* című versében fogalmaz:

„Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot:
Ne tudd és legyen hős ez akarásod,
Lesz minden újra egyforma ki holt,
De Te ne tudd, hogy mindhiába volt.”

Ugyanúgy nem hitt tehát a forradalmak népüdvözítésében, mint az elcsatolt területek erőszakos revíziójában vagy a felsőbbrendűség elméletében. De hitt abban, hogy a gyökerekhez ragaszkodni kell, és azért agitált, hogy az erdélyiek

Erdélyben maradjanak: „Eredj, ha tudsz... Eredj, ha gondolod, / hogy valahol, bárhol a nagy világon / könnyebb lesz majd a sorsot hordanod” – írja egyik legismertebb, legtöbbit szavalt, egyben leginkább felesleges politikai felhanggal magyarázott *Eredj, ha tudsz* című versében. És hogy mennyire nem volt irredenta? Elég csak említeni szintén egyik legismertebb két verssorát az előbb már idézett *Mért hallgatott el Véguvári?* című költeményből: „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.” Hitt tehát abban az egyetemes jóban, ami áthatja az emberiséget a kezdetektől, és ami az istenhitben gyökerezik. Innen ered mély, átélt és líráját is átható vallásossága. Az 1920-as évek „erdélyi költői triászának” másik két szerzőjétől – Áprily Lajostól és Tompa Lászlótól – a nyilvánvaló tematikai hasonlóságokon túl (miszerint mindhárman a közös eszmélkedést és eszménykeresést helyezték versviláguk középpontjába) szintén ez különböztette meg. Míg azok az erdélyiségnek adtak hangsúlyt, Reményik az emberiség alapvető hajlamát hangsúlyozta a jóságra. Ahogy Németh László fogalmazza meg egyik írásában: „Nincs ennek a forrongó világnak jellemzőbb lírikusa, mint Reményik. [...] türelem, szeretet, minden csepp erő megbecsülése hatja át, s emberi emelkedése megérzik lírájában is.” Az emberi emelkedést, az egyetemességbe vetett hitet tehát előbbre helyezte az aktuális történelmi-politikai viszonyoknál. Költészetében is kimutathatóan identitását az előbbi inkább meghatározza, mint erdélyisége.

Reményik Sándor versvilágában az 1920-as évek elejétől jelen volt a türelem és a szeretet vallomások, lírai kifejezése olyan biblikus jelleggel, amely tematikáját tekintve az evangéliumi örömhírtől az Apokalipszis végítéletének eschatologikus összefoglalásáig vezet. Reményik magát a költészet tettét is vallásos cselekedetnek tartotta. Ahogy *A test Igévé lőn* című versében fogalmaz: „Így képzelem én a költészetet: / Új evangéliumnak, / Melynek alfája és omegája / Ez a tétel: / A test Igévé lett”. Ennek tükrében jogosan különbözteti meg Pomogáts Béla *Reményik Sándor költészete* című 2008-as tanulmányában a költő evangéliumi és apokaliptikus verseit. Míg előbbieken a természetben és a köznapi életben is jelen lévő isteni gondviselés jelenik meg lírai képekben (ilyenek például a *Szószeken*, a *Hangfogó falak* és a *Tudom, vendég vagyok* című versek), utóbbiakban – Pomogáts Béla szavaival – „az ószövetségi próféták istenkereső szenvedélye vagy az Apokalipszis rettegése uralkodik”. Ezen apokaliptikus verseihez sorolható többek között az *Igaz beszéd hitem dolgában*, az *Ezt akartam* és az *Elkéstetek*. Mindhárom vers a harmincas évek nyomasztó légkörében született, mikor Reményik Sándor gondviselésbe vetett hitét is kikezdték azok a történelmi-politikai események, melyek a második világháború kitöréséhez vezettek. A harmincas évek végére aztán ismét halkul a költői hangnem, de nem az evangéliumi örömet fogalmazza újra az egyre betegbb Reményik Sándor, inkább a Szent Pált idéző sztoikus istenhit jelenik meg e kései verseiben, mint például az 1939-es *Ne ítéljben*:

„Istenem, add, hogy mind halkabb legyek –
Versben, s mindennapi beszédben
csak a szükségeset beszéljem.
De akkor szómban súly legyen s erő
S mégis egyre inkább simogatás”

Reményik Sándor hitéből fakadóan az erdélyi tájról is mint keresztény költő írt. A tájban a teremtés csodáját látta tükröződni, így a hegyekbe, erdőkbe, vadvizekbe ugyanazzal a hittel merült el, mint a Biblia szavaiba. Nem véletlen tehát, ha így fogalmaz az 1921-es borbereki versek *Bevezető* énekében: „Most elsüllyedt a nagyvilág / Csak e völgy van s e vadvizek. / Tőlük tanulok énekelni, / Rájuk nézek, bennük hiszek.” Egyfajta immanens, panteista istenkép ez, amely nem idegen a huszadik századi magyar költészettől, gondoljunk csak Illyés Gyulára.

Ha összegezzük, elmondható, hogy Reményik vallásos líráját egyformán meghatározza az ószövetségi/profetikus, a Szent Pál-i/sztoikus, a modern ökümenikus és a panteista istenkép. Költészetében ez a többrétegű hitvallás és a nemzeti öntudat elválaszthatatlanul, egyszerre van jelen. Ilyen értelemben vallásos identitástudata mintegy hazaszeretetének reflexiójaként jelenik meg. Vagyis: a közösségi tanúságtétel nála nemcsak az egy nemzethez tartozáson, a közös nyelven, a közös megalázott, kisebbségi sorson, hanem a közös isteni kegyelemben, a megtartó irtalomba vetett hiten is alapul. Ha költészetének hatástörténetét vizsgáljuk, elmondható, hogy ugyanez a szemlélet határozta meg az első Forrás-nemzedékhez tartozó Szilágyi Domokos, valamint Kányádi Sándor kilencvenes évekbeli és Iancu Laura jelenlegi költészetét. De a lírikusokon kívül hasonló gondolatmenet jelenik meg Illyés Gyula és Németh László prózájában is.

Reményik közösségi szemléletű, keresztényi elkötelezettségű lírájának nyilvánvaló alapja a templom, az egyház anyaországától eltérő, magasabb szintű szerepe a romániai kisebbségi közösségekben. Ugyanis amíg a többségi románság ortodox, vagy kisebb részben görög katolikus, addig az erdélyi és csángó magyarság, valamint a szászok a nyugati keresztény egyházak valamelyikéhez tartoznak. Ilyen módon tehát a felekezeti hovatartozásnak nemzetiségi izoláló szerepe is van. Jól megfigyelhető ez a moldvai csángóknál, akiknek identitástudatát nagymértékben a román ortodoxtól eltérő római katolikus hit határozza meg, és kisebb mértékben magyarságtudatuk. Amikor tehát Reményik Sándor fölthette a kérdést *Templom és iskola* című versében – „ne halljátok soha többé / Isten igéjét magyarul?! / S gyermekeitek az iskolában ne hallja szülője szavát?!” –, arra a három sarkalatos tényezőre utalt ezzel, amely minden korban, minden hányattatás, elnyomás és megalázás közepette képes megtartani a magyarságot nemzeti önazonosságának teljes tudatában. Ezek: a keresztény hit és az egyház, anyanyelvünk és a család.

Végezetül, ha annak okait akarjuk egyberendezni, hogy negyven éven keresztül a kommunista és a szocialista államhatalom miért nem tartotta kívánatosnak Reményik Sándor keresztény-humanista költészetét, elég, ha filozófiatörténeti tényként megemlítjük, hogy a kommunizmus nagy ideológusai, Marx és Engels éppen a vallásos hitben, a családban mint a társadalom legfontosabb kisközösségében látta a proletariátusra épülő utópisztikus társadalom ellenségét. Jellemző módon Reményik életművéről a hallgatás akkor tört meg, amikor az 1980-as években már a hatalom képviselői is belátták, mennyire életidegen a magyar nemzet keresztény hitre, valamint a család és az anyanyelv szakralitására épülő identitástudatától a szovjet típusú társadalm szerkezet.

Azonban ahogy előadásom elején is jeleztem, az igazi „rehabilitáció” még nem történt meg. Sem Reményik Sándornak, sem Nyíró Józsefnek, sem Wass

Albertnek nem egyöntetűen pozitív a megítélése a magyar irodalomtörténetben. Természetesen azzal, amit képviseltek abban a történelmi helyzetben, maguk megosztó személyiségekké, írásaik vitatottá vagy elutasítottá váltak. De most, a békés huszonegyedik században, amikor egy unióban létezünk a szomszéd nemzetekkel, amikor elvileg már ki lehet, mert ki kell mondani a történelmi igazságtalanságok hatását népünkre, legalább most lássuk be, és vegyük kezünkbe, értelmezzük azon műveket, melyek Jancsó Elemér, Reményik Sándor egyik értő biográfusa szavaival azt hirdetik, hogy „csak a minőségi, a lelki magyarság nehéz, de egyedül helyes építőmunkáján át juthatunk el a legmélyebb és legigazibb magyar életformák megteremtéséhez” – de értsük meg: *a legmélyebb és legigazibb magyar életformák megteremtéséhez* elengedhetetlenül szükséges a hit. Ahogy ezt annak idején Reményik Sándor is megértette.

JACKSON POLLOCK AKCIÓ KÖZBEN